

Gosztonyi Géza:
A fenntartható társadalom akadályai Magyarországon és a klímátörvény
- A társadalmi igazságosság¹

„Aki szegény, az a legszegényebb,
Fázósságát odadja a télnek,
Melegét meg odadja a nyárnak,
Üres kedvét a puszta határnak.”

(József Attila: Aki szegény, az a legszegényebb)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Mivel a Klímátörvénnyel kapcsolatosan problémafelvetésem „társadalmi” (és nem „természeti”) fókuszú lesz, ezért – az imént elhangzott négy megközelítés tükrében – nyilvánvalóan kakukktojásnak lesz minősíthető. S mint ilyen, úgy érzem, megengedhetek magamnak néhány olyan gondolatot és reakciót, melyek bizonyára szokatlanok ebben a teremben.

A Magyar Tudományos Akadémia előadói emelvényére állva mindenekelőtt széttépem azt az előadásomat, amit a tudomány csarnokába illően, szikár és szakszerű szöveggként megírtam. Teszem ezt azért, mert úgy érzem, aktuálisan *nem tudományra* van szükség, hanem egyrészt *érzelmekre*, másrészt korrekt, vállalható politikai döntéshozatalra.

Előtte azonban szeretnék Bencsik János államtitkár úr² egyik bejelentésére reagálni, aki azt mondta, hogy az NFFT-ből hiányzik a „közhatalom”.

Jól tudjuk, hogy a politikusok és a szakemberek együttműködésének két jellegzetes modellje alakult ki Európában: a germán és az angolszász modell.

A németek akkor érzik hatékonynak magukat, ha belekerülhetnek a húsofazékba, s ezért a német *szakmai- és civil szervezetek részesei a politikai döntéseknek*.

Az angolok másképp gondolják: ők a döntés-előkészítésben vesznek részt, de a *döntést a politikusokra hagyják*, mert úgy tartják, hogy a politikai döntés közvetlen felelőssége nem vehető el a politikusoktól (és közvetve: az őket delegálóktól). Majd a végrehajtásban ismét megjelennek, és ott tüsténkednek mindenütt.

E két modell a döntéshozók és a szakemberek / civil szervezetek közötti együttműködés modellje. De aktuálisan nem felejtkezhetünk el arról, hogy létezik az együtt-nem-működés modellje is, ahol a politikus a saját feje után megy, és a politikai látványpékségben süttögeti pecsenyéjét.

Látnunk kell, hogy az NFFT az angolszász döntéshozatali mechanizmus szerint épült fel; államtitkár úr pedig egyértelműen a német modellt részesíti előnyben úgy, hogy ezt az „átvért” a többi résztvevő egyike se kívánta. Véleményem szerint egy társadalmi egyeztetési mechanizmus kialakítása előtt illetet volna a többi szereplő véleményét is megkérdezni, és nem csupán a politikai döntést ismertetni velük.

S miközben konkrétan ámde szimbolikus céllal, ténylegesen széttépem jegyzeteimet, néhány egészen más karakterű gondolatomat szeretném megosztani Önökkel. Jelképezzék tehát szét-

¹ Elhangzott a Magyar Természetvédők Szövetsége által szervezett "Klímátörvény a fenntartható társadalomért" című konferencián, a Magyar Tudományos Akadémián, 2010. november

² Bencsik János, a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium államtitkára

tépett papírjaim az elmúlt évtizedek egymást váltó kormányainak a társadalmi igazságossággal kapcsolatos politikáját és a szegényekkel való együttműködésük gyakorlatát. A társadalmi igazságtalanság jelenléte Magyarországon sajnos szinte kormány-invariáns.

De e folyamat törtéjén a tejszínhab egy eddig nem hallott elem, ami így hangzik:

„*Nincs semmi baj a szegénységgel, mert hisz Jézus Krisztus is a szegénységben élésről mutatott példát.*”

Mostanában három konferencián is részt vettem, ahol az előadók teljes mellszélességgel képviselték ezt az álláspontot. Nos – véleményem szerint –, aki így érvel, annak valószínűleg fogalma sincs a valódi keresztény értékekről. Ehhez képest én a *felhívított keresztény értékek árvízi hajósának* érzem magam. Nagyon nehéz - szociális szakemberként - ezeket a mondatokat a „Szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai évének” végén, mintegy konklúzióként hallani. E mondatok egyrészt napnál is világosabbá teszik, hogy milyen nagy szükség van arra, hogy a szegénységről szakszerűen, és ne csak érzelmekkel a szívünkben gondolkodjunk és cselekedjünk. E mondatok másrészt viszont megkérdőjelezi egy egész esztendőnyi tematikus kommunikáció hasznát és eredményességét. (Mondom mindezt a következő év témájára, az „önkéntesség”-re előre tekintve.) Az általam kifogásolt érvelés fő baja az, hogy a szegénység megváltoztathatatlanságát hirdeti. A *belenyugvást*. Ismétlem: mindezt a szegénység elleni küzdelem évében, az EU által finanszírozott konferenciákon.

S miközben ezeket a mondatokat hallgattam, elgondolkodtam azon, hogy vajon *miért is nem halljuk meg* a környezet- és természetvédők egyre hangosabb kiáltásait (vészfeljelzéseit) azzal kapcsolatban, hogy a Föld hovatovább 7,2 milliárd lakójából, bolygónk csak 1,2 milliárdot fog tudni eltartani, s immáron néhány évtized múlva „nem lesz szükség” potom 6 milliárd emberre. Na és ugye tudjuk, hogy ki és hogyan fogja kiválasztani azt a 6 milliárdot, akire nem lesz szükség!?

A „*Miért nem halljuk meg?*” kérdésre adandó válaszhoz kerestem egy olyan emberi értéket, amely az emberiség egészét tekintve, általánosan érvényes. Arra gondoltam, hogy a „NE ÖLJ!” parancsa ilyen lehet. Igen ám, de:

- Spártában ledobták a Tajgetoszról a beteg kisgyerekeket,
- Japánban felvitték az eltarthatatlan öregeket a szent hegyre,
- a szent inkvizícióban megkínózták, megölték a boszorkánynak tartott nőket,
- a keresztes háborúban felfüggesztették a „ne ölj” parancsát,
- egyébként minden háborús helyzetben kifejezetten szabad, sőt kötelező ölni,
- a kannibálok embert esznek, és
- végeláthatatlan vitát folytatunk arról, hogy embert ölünk-e az abortusz során,
- illetve e befejezhetetlen sor utolsó elemeként: vajon engedélyezzük-e egyáltalán az eutanáziát? Azaz *szabad-e embert ölnünk?*

Ha végignézzük ezt a listát, azt láthatjuk, hogy a válasz: *igen!* Szabad embert ölnünk. S ugye ez a kijelentés elég hátborzongatóan hangzik? Mi lehet a „végső” magyarázat arra, hogy a „ne ölj” parancsa ellenére számtalan élethelyzetben mégis lehet ölnünk?

- Spártában ugyanis azért dobták le a beteg kisgyerekeket, mert a spártai társadalom az egészséges katonák társadalma volt, melyből ki lehetett vetni a nem egészségeseket;
- a szegény Japán társadalomban az öregek maguk ugrottak bele a kosárba, mert belátták, hogy nyomorgó társadalmuk eltartó képessége már nem volt elegendő az ő eltartásuk-

ra. Ezért beletörődtek a megváltoztathatatlanba, és a kosárba ugrás „öngyilkos gesztusával” erősítették meg elpusztításuk lehetséges voltát;

- a keresztes háborúban a gyaur kutyákat dicsőség volt megölni, mert hisz nem voltak keresztények;
- hasonlóképpen a szent inkvizíció által megkínzottakhoz;
- az országok, társadalmak egymással vívott háborúiban szabad ölni, mert az ellenség: egy másik ország, egy másik társadalom;
- s ebben a láncban a legmegdöbbentőbb számomra az volt, amikor megtudtam, hogy a kannibálok nem esznek kannibált. Tehát számukra a *saját* társadalom szent, az ellenség megölhető és szőröstül-bőröstül felfalható.

Összefoglalva:

Mózes tehát valószínűleg egy elég lusta ember lehetett, hisz a kőtáblába csak az isteni parancs első felét véste fel. A teljes parancs talán így hangzott: „*Ne öld meg azt, aki a Te társadalmadba tartozik!*” E parancsot követve, tehát nem az a lényeg hogy öljünk vagy se, hanem az az első, hogy miként konstituáljuk saját szabályrendszerünk kereteit: a MI társadalmunkat. S ha ez megtörtént, akkor más szabályokat tekintünk érvényesnek, a saját társadalmunkon (a saját csoportunkon) belül és kívül. Az élet elvétele nyilván a legszélsőségesebb helyzet, de hasonló elvet követünk, ha erősebbként elveszük a gyengébbek erőforrásait. S ezen a ponton nagyon erős összefüggés látható a környezeti- és a szociális kérdések között. Ezzel elérkeztünk a Klímatorvény által kezelni kívánt alapdilemmához.

Az állatvilág legátfogóbb szabálya, hogy az erősebb legyőzi/megegyeztet a gyengébbet. Az ember-állat okosabb mint az állat-állat, mert rájött arra, hogy ha CSAK ezt szabályt tekinti abszolútnak, akkor komoly esélye van annak, hogy hamarosan kipusztul. (Lásd: Római klub jelentése.) S hogy ez ne következzen be, a *saját* csoporton belül érvényes „Ne ölj”, morális parancsa mellé az *erőforrások felhasználását korlátozó parancsot* is életbe kell(ene) léptetnie. (Lásd pl.: Kiotói egyezmény) S, hogy ez messze nem úgy zajlik, ahogy a problémát feltáró szakemberek eredetileg gondolták, annak az is oka lehet, hogy a „*mi társadalmunkat*” *ki kellene terjesztenünk fiaink, unokáink társadalmára is.* Ám ahelyett, hogy toleránsak, szolidárisak lennének egymással és elismernék a sokféle társadalmak, a sokféle társadalmi csoportok sokféleségét (másságát), ehelyett ezerrel építjük az erődöket magunk köré. Lásd pl.: az „Európa erőd” kialakulását; vagy azokat az elfogadhatatlan, előítélet-táplálta hazai tendenciákat melynek egyik ágán a Jobbik valamiféle munkatáborba terelné (azaz rekesztené ki) a cigányokat, a másik ágán pedig akad olyan cigány, aki – védekezésül – a „Halál a magyarokra” feliratot vési a bunkósbotjára. Mi mindannyian sokat tettünk azért, hogy mára egy sok szempontból elfogadhatatlan társadalomban élünk. Jelenlegi közállapotainkért mindannyian felelősek vagyunk. Sokat tettünk ezért! Például akkor, amikor nem léptünk fel e tendenciák ellen! Most tehát sokkal többet kell tennünk azért, hogy ez az elfogadhatatlan helyzet normalizálódjon!

Szociális munkásként kicsit közelebről látom a szegények helyzetét. Már megtanultam egy kicsit az *ő nézőpontjukból* is nézni a világot, a társadalmi igazságosságról az *ő* fejükkel gondolkozni. (Sokat köszönhetek édesanyámnak, aki zöldkeresztes védőnőként többször is elvitt magával a budafoki barlanglakásokba, miközben a szegénység szó talán egyszer se hangzott el a szájából. Csak tette a dolgát. Én meg így nem lettem kulcsos-gyerek.)

Megértettem például, hogy *a pénz társadalmában szegényen szegénynek lenni.* S ezt a büntetést folyamatosan megkapják a mi szegényeink is. Az egymást váltó kormányok sorozatosan hoznak, kifejezetten *szegénybüntető kormányzati intézkedéseket.* Hogy csak néhányat említsek ezek közül:

- *UMA (= munkanélküliek „Út a munkába” közmunka-programja);*
- *1 család 1 RÁT, (= Rendelkezésre Állási Támogatás. Jelzem, a 28.500 Ft-os nyugdíj-minimum napi 3 dollárt jelent, amivel alig adunk többet a szegényeinknek, mint Afrikában, ahol az egy főre jutó napi 1 dollár alatti összegek miatt karitatív szervezetek sora próbálja a nyomort enyhíteni.);*
- *elmaradt a szociális támogatások indexálása (ami havonta 3.600 forintot vesz ki a szegény családok zsebéből);*
- *hajléktalanok eltávolítása a közterületekről;*
- *fiatalkorúak szabálysértési elzárhatósága;*
- *középosztály-támogató egykulcsos adórendszer, mely ha a kormány-szóvivőnek és a médiának hinni lehet, a világ legigazságatlanabb adórendszere lesz. A magyar gyermekek 40%-a olyan családban él, amelyben nincs kereső, vagy olyan kevés a kereset, hogy elesnek az adókedvezménytől. „Az adócsökkentés és a gyerekkedvezmény becslések szerint 2011-ben mintegy 300 milliárd forinttal, 2012-től évente további 150-200 milliárd forinttal fogja növelni a tehetősebbek jövedelmét, illetve csökkenteni az állam bevételeit. Ez az összeg már 2011-ben csaknem annyi, mint az összes kifizetett családi pótlék.” – írja Ferge Zsuzsa.*
- miközben jól tudjuk, hogy a szegényeket leginkább a *negatív adó* valamely formájával lehet támogatni;
- *egyértelműen szegény-büntető kategóriába sorolható Hoffman Rózsa oktatáspolitikai koncepciója, mely a szegény gyerekeket automatikusan fogyatékosnak minősíti;*
- *S ami a legfontosabb szegénység-kezelő eszköz lehetne: Európában 3 helyen (Olasz-, Görög- és Magyarországon), hiányzik a szociális minimum. A hazai létminimumok 50-60 ezer Ft között mozognak. Ugyanakkor 2009-ben a hazai jövedelem-eloszlás legalsó tizedében, az átlagos jövedelem mindössze 23 ezer Ft volt! És csak a 4. decilis felső határa közelít 60 ezer forintos létminimumhoz. Az összes gyerekes család tagjainak mintegy 60 százaléka az alsó 4 jövedelmi tizedhez tartozott, azaz a létminimum alatt él. A baj tehát nagyobb mint gondolnánk.*

Egymást váltó kormányaink intézkedései - a hiányzó társadalmi szolidaritás hű tükreiként - mindent, csak nem a társadalmi igazságosságot képviselik.

John Rawls igazságosság-elmélete szerint: „*az igazságosság tartózkodás attól, hogy előnyt húzzunk valaminek az elvételéből, ami nem a miénk.*” Az igazságosság legalapvetőbb mércéje, hogy a hasonlót hasonlóan, a különbözőt pedig különbözően kezeljük. Mivel mindenki egyenlő mértékben „ember”, ezért bizonyos dolgok mindenkit egyenlő mértékben illetnek meg. (Természetesen nem mindenki tud egyformán élni ezekkel a jogokkal. Így például a sajtószabadság egy analfabétának egyáltalában nem érték, hisz írástudatlansága miatt nem tud élni a sajtószabadság lehetőségével, jogával.)

De vegyünk egy olyan példát, amely a környezetvédelem és a szociálpolitika erősebb összekapcsolódását mutatja!

Edelényben jártam, a „Gyermekszegénység elleni nemzeti program” egyik akciókutató terepén. Az adott napon Pistike nem jött iskolába, ezért az iskolai koordinátor meglátogatta a családot, de nem találta otthon Pistikét. – „Miért nincs iskolában Pistike? Hol van?” – „Kint az erdőn.” – Mit csinál ott? – „Fát vág.” – „Miért vág fát?” – „Mert az apja most nem tudja.” – Miért nem tudja?” – „Mert börtönben ül, falopásért.”

Ekkor a koordinátor többféle szakmai válaszon gondolkodhat:

- a.) visszamegy az iskolába és megpróbálja leigazoltatni Pistike hiányzását;
- b.) elmegy az önkormányzatba, és javasolja, hogy a helyi önkormányzat osszon fát az embereknek;

c.) javasolja az önkormányzatnak, hogy jelöljön ki un. „szociális erdőrészt”, ahol a rászorultak saját maguknak vághatnak fát.

Az, akinek a túlélés a legfontosabb aktuális szempont, az nem fogja megérteni, hogy az illegális fakivágással nagyobb bajt okoz másnak (és magának). Ezen nem sokat segít, ha az iskolai hiányzást szankcionáljuk, vagy a fakivágást, mint nemkívánatos viselkedést büntetjük. E helyett inkább a túléléshez kellene forrást biztosítanunk. Ha a többségi társadalom nem szolidáris a szegényekkel, akkor a szegények se lesznek szolidárisak a többségi társadalommal.

„Szegényember akkor lop, ha éhes / Akkor is csak szegényebb szegény lesz.” – írja József Attila, a „Szegényember szeretője” című versében.

Nos, a Klímatörvény épp ezen a helyzeten próbál változtatni.

A Klímatörvény ugyanis szolidáris a szegényekkel!

Kvótarendszere azt jutalmazza, aki nem okoz a társadalom számára kifizetendő externáliát.

Alapelveit tekintve egyesíti a zöld és a szociális ágazatot az alábbi pontokon (= közös elvek):

- elutasítja a *piaci* szempontok *kizárólagosságát*;
- a környezeti *károkozást mérsékelni* kívánja;
- a *károk megfizetését* (de legalább kompenzálását) írja elő.

A kvóta-rendszer abból az erkölcsi alapelvből indul ki, mint amit Rawls-nál említettem: „*Nem veszem el azt, amit a másé.*” Márpedig, ha az ökológiai lábnyomunk nagyobb, mint amekkora cipő nekünk „jár”, akkor bizony elveszünk másoktól:

- a gazdag ember elvesz a szegény embertől,
- a gazdag társadalmi csoport elvesz a szegény társadalmi csoporttól,
- a gazdag ország elvesz a szegény országtól.

Ezzel szemben, ha a jövő generációjára is gondolunk, akkor beemeljük fiainkat, unokáinkat is a „*MI társadalmunkba*”. De tegyük ezt a MI társadalmunk szegényeivel is! Tekintsük őket is a MI társadalmunk tagjainak, és cselekedjünk is ennek megfelelően!”

Ha egyetlen mondat átjön a szegénység elleni küzdelem EU évében, akkor legyen az a mondat, hogy: „*A szegénység nem jövedelemnélküliség, hanem a lehetőségek hiánya.*” A szegénység kezeléséhez tehát lehetőségek nyújtása kell.

A klíma változásával a természet jelzi, hogy rosszul gazdálkodunk vele. Talán nem kéne megvárni, míg a szegények is jelzik, hogy rosszul bánunk velük. Ezért a szegénység kezelésében is paradigmaváltásra van szükség. Legelőször is azt kell belátnunk, hogy nem igaz az állítás, hogy „Mindenki maga tehet a szegénységéről”. A szegénységet előidéző társadalmi-gazdasági tényezők nagyságrenddel dominánsabbak az egyéni okoknál. S ha ez elfogadható, akkor talán az is elfogadható, hogy a társadalom egésze által okozott szenvedésekért a szegényeknek kompenzáció jár. A Klímatörvény az első lehetne ebben a sorban pl. azáltal, hogy a zöld gazdaság bizonyos elemeit a szegények monopóliumának tekintené (pl. csak a szegények szociális szövetkezetei állíthassanak elő bizonyos zöld/megújuló energia termékeket.)

Szakmai pályafutásom egyik legfontosabb tapasztalata, hogy amint haladunk lefelé a társadalmi ranglétrán, egyre több és sokrétűbb probléma-halmazokkal találkozunk. Ezek kezelése egyre több időt, egyre több forrást, egyre többféle tudást igényel. S ha ezt nem adjuk meg a szegényeknek – márpedig nem adjuk meg – akkor csak részproblémákat tudunk kezelni, a komplexitás igénye nélkül.

A szegénység problémáját a Klímatörvény nem fogja megoldani. Nem is célja. De célja a társadalmi igazságosság mezőjében az általa megtehető megtétele. S ebben a problématerületen a Klímatörvény igazi, üdítő kivétel.

*Ha az Isten íródiák volna
S éjjel nappal mozogna a tolla,
Úgy se győzné, ő se, följegyezni,
Mennyit kell a szegénynek szenvedni.*
(József Attila: Aki szegény, az a legszegényebb)